

Krajowe Centrum Promocji Zdrowia w Miejscu Pracy
The National Center for Workplace Health Promotion
Instytut Medycyny Pracy
Nofer Institute of Occupational Medicine

JACEK PYŻAŁSKI

*Difficult situations regarding interpersonal relations
in the work of teachers*

**Sytuacje trudne związane z relacjami interpersonalnymi
w środowisku pracy pedagoga**

Zawód nauczyciela należy do specyficznej grupy zawodów zwanych profesjami pomocowymi. Podstawową cechą tych zawodów jest specyfika relacji pomiędzy profesjonalistą, a jego klientem (Maslach, 2000). Niezbędny jest tutaj bliski kontakt interpersonalny, który uwzględnia jednocześnie procesy zaangażowania i wymiany emocjonalnej (Sęk, 2000). Tego typu charakterystyce, którą można potraktować jako zbiór obciążeń, któremu towarzyszą duże oczekiwania społeczne w zakresie wypełniania roli zawodowej. Oczywiście obok czynników związanych z relacjami interpersonalnymi istnieje jeszcze inne grupy obciążeń związanych np z organizacją pracy, czy z obniżonym poczuciem sensu wykonywania własnej pracy (Pyżalski, 2005). Przykładowo od nauczycieli oczekuje się bardzo wielu różnych, często bardzo rozbieżnych umiejętności i kompetencji jak skuteczne nauczanie, wychowanie, zdolności organizacyjne, radzenie sobie z uczniami sprawiającymi trudności wychowawcze, czy też skuteczna pomoc uczniom przeżywającym trudności psychologiczne, czy uzależnionym. Taka sytuacja prowadzić może do przeciążenia ról, a także braku skutecznego wywiązywania się ze wszystkich jej elementów. Do tego dochodzi konieczność silnego modyfikowania i kontrolowania własnych reakcji emocjonalnych w ramach roli zawodowej. W szczególności emocje stanowią. Jest tak dlatego, że emocje stanowią integralną część działań edukacyjnych (Hargreaves, 2000). Mają one często charakter charakterze ambiwalentny, co może przekładać się na kolejne obciążenia psychospołeczne nauczyciela.

Obecna praca skoncentruje się na tych obciążeniach zawodowych pedagoga, które wynikają ze specyficznego kontaktu z drugim człowiekiem.

MATERIAŁ I METODA

Badanie odbyło się na próbie 160 nauczycieli pracujących na terenie województwa łódzkiego. 88% stanowiły kobiety, a 12% mężczyźni. Wiek badanych zawierał się w przedziale 24-55 lat. Staż pracy wynosił od roku do 36 lat. Nauczyciele uczyli w trzech rodzajach szkół: podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. Badanie było dodatkiem o charakterze jakościowym, do skategoryzowanego kwestionariusza dotyczącego negatywnych zachowań uczniów. Respondenci zostali poproszeni o możliwie dokładne opisanie wybranej sytuacji, która wydarzyła się podczas ich kariery zawodowej. Miała to być sytuacja, którą oceniają jako najtrudniejszą w karierze, związana z relacjami z podopiecznymi. Jest to więc rodzaj retrospektywnej analizy wybranych doświadczeń zawodowych, który daje możliwość rozpoznania jakiego rodzaju sytuacjom związanym z zachowaniami uczniów nauczyciele nadają etykietę „najtrudniejszych”.

Niniejsze opracowanie jest próbą wstępnego jakościowego opracowania uzyskanych danych oraz próbą stworzenia wstępnej klasyfikacji sytuacji opisanych przez respondentów.

WYNIKI

Analiza opisów najtrudniejszych sytuacji związanych z zachowaniem uczniów opisywanych przez nauczycieli pozwoliła na wyodrębnienie sześciu głównych kategorii sytuacyjnych. Są to:

- Agresja werbalna – do tej grupy zaliczono wszystkie te sytuacje, gdy uczeń używa słów wulgarnych w obecności lub w stosunku do nauczyciela, często w celu sprowokowania go.
- Zagrożenie agresją fizyczną – tutaj włączono wszystkie opisy, gdzie zachowanie ucznia było interpretowane przez nauczyciela, jako takie, które może prowadzić do fizycznego zagrożenia z jego strony.
- Okazywanie lekceważenia – do tej grupy zaliczono wszystkie te opisy, gdzie uczeń zachowywał się w sposób lekceważący, w sposób ewidentny przekraczając granice działania humorystycznego.
- Sytuacje związane z przekroczeniem prawa przez uczniów – to wszystkie te sytuacje, kiedy nauczyciel spotykał się z zachowaniami uczniów, które wyczerpywały definicję czynu karalnego, w myśl Ustawy o Postępowaniu w Sprawach Nieletnich np. kradzieżami.
- Sytuacje związane z negatywnym oddziaływaniem grupy uczniów – są to wszystkie te sytuacje, gdzie podstawowym podawanym przez nauczyciela obciążeniem było negatywne oddziaływanie grupy uczniów.
- Ignorowanie poleceń nauczyciela (brak wpływu na zachowanie ucznia) – ta grupa zawiera opisy sytuacji, w których nauczyciel nie potrafił przy użyciu tradycyjnych oddziaływań wychowawczych, czy komunikacyjnych wpłynąć na zachowanie ucznia.
- Szantaż – tutaj uwzględniono te sytuacje, w których uczeń groził nauczycielowi, czasami nawet zachowaniem suicydalnym.

Tabela 1. Klasy sytuacji opisywanych przez respondentów wraz z egzemplifikacjami

Interpretacja zachowania	Przykłady wypowiedzi
1. Agresja werbalna	„Pijany uczeń „wrócił na lekcję i w obecności innego nauczyciela powiedział cytując ‘k...a przepraszam’” (kobieta, 4 lata stażu)
2. Zagrożenie agresją fizyczną	Jedna z sytuacji dotyczyła ucznia, który po otrzymaniu oceny niedostatecznej na egzaminie maturalnym zaczął zachowywać się niemalże agresywnie. Na egzamin przyszedł pijany. Członkowie komisji obawiali się o swoje bezpieczeństwo” (mężczyzna) „uczeń zastawił mi drogę wyjścia z klasy” (kobieta , 3 lata stażu)
3. Okazywanie lekceważenia	„niechęć do nauczyciela wchodzącego na zastępstwo do klasy, próbującego poprowadzić przedmiot, w którym się specjalizuje”(kobieta, 5 lat stażu) „Spojrzałam w bok, a jeden z chłopców pokazywał w moim kierunku pupę”(kobieta, 21 lat stażu) „uczeń powiedział mi, że jestem ‘młoda d...a’. Byłam przed pięćdziesiątką”(kobieta, 21 lat stażu)
4. Sytuacje związane z przekroczeniem prawa przez uczniów	„Podczas podróży koleją, wracając z wycieczki klasowej chłopcy wtłamali się do wagonu WARS-u. Ukradli soki, czekoladki, słodycze” (mężczyzna, 25 lat stażu) „handel skradzionymi podręcznikami”(mężczyzna, 3 lata stażu)
5. Sytuacje związane z negatywnym oddziaływaniem grupy uczniów	„Uczniowie byli pod wpływem jednego z kolegów, który przewoził grupie rówieśniczej w tej klasie. Większość poprzez negatywne zachowanie chciała mu się przypodobać np. poprzez lekceważąc traktowanie nauczycieli” (kobieta, 13 lat stażu)
6. Ignorowanie poleceń nauczyciela, brak wpływu na zachowanie ucznia	„Uczeń zignorował moje polecenie”(kobieta, 10 lat stażu) „Dwóch chłopaków z mojej klasy bije się na przerwie bardzo ostro. Dzieci wołają mnie z pokoju nauczycielskiego, bym zobaczyła tę sytuację. Dochodzę – chłopcy nadal się biją (mimo, że inni krzyczą - Pani idźcie”(kobieta, 18 lat stażu) „Uczeń odmówił wykonania polecenia i uciekł z lekcji” (kobieta, 5 lat stażu) „Brak reakcji na zwracaną uwagę” (kobieta, 34 lata stażu)
7. Szantaż	Dziewczynka „groziła, że się rzuci z okna” (...) “raz nawet wybiegła na ulicę i położyła się na asfalcie mówiąc, że popełni samobójstwo, aby nauczyciel miał ją na sumieniu” (kobieta 9 lat stażu)

Zaproponowana tutaj klasyfikacja powinna traktowana jako wstępna i może oczywiście podlegać dyskusji. Przede wszystkim kryterium podziału stanowią tutaj główne charakterystyki obciążenia znajdujące się w opisie. Chociaż zostały one zdefiniowane, nie odbyła się jeszcze procedura ich przyporządkowania przy udziale sędziów kompetentnych co pozwoli na analizę ilościową (czyli odpowiedź na pytanie, który typ sytuacji trudnych pojawia się najczęściej).

PODSUMOWANIE

Literatura przedmiotu na temat stresu zawodowego pedagogów jest bardzo szeroka (por. Travers i Cooper., 1993). Sporo jest narzędzi badawczych, mierzących aktualny poziom percepcji obciążeń zawodowych, występujących permanentnie w środowisku pracy. Niewiele jest natomiast badań, które uwzględniają opisy sytuacji szczególnie trudnych z przeszłości, w szczególności w zakresie zachowań uczniów. Zrealizowane badanie ma za zadanie wypełnić tę lukę. Uzyskane dane pozwolą na przygotowanie wyczerpującej klasyfikacji sytuacji uważanych przez nauczycieli za najtrudniejsze. Tego rodzaju wiedza może być z kolei bardzo przydatna dla celów praktycznych tzn. może posłużyć do przygotowania zawodowego przyszłych pedagogów, jak i doskonalenia zawodowego osób już pracujących w zawodzie. Należy także rozpocząć badania, jak takie pojedyncze sytuacje doświadczane przez pedagogów przekładają się na ich funkcjonowanie zawodowe i dobrostan psychospołeczny.

BIBLIOGRAFIA

1. Hargreaves A. (2000) Mixed emotions: teachers' perceptions of their interactions with students, "Teaching and Teacher Education", 16, s. 811-826
2. Maslach Ch. (2000) Wypalenie w perspektywie wielowymiarowej, W: H. Sęk (red) Wypalenie zawodowe. Przyczyny. Mechanizmy. Zapobieganie, Warszawa, PWN.
3. Pyżalski J. (2005) Psychospołeczne zagrożenia zdrowia polskich pedagogów, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio D, Medicina, Vol. LX, SUPPL.XVI, N 4, 431-435.*
4. Sęk H. (2000) Wypalenie zawodowe u nauczycieli. Uwarunkowania i możliwości zapobiegania, W: H. Sęk (red) Wypalenie zawodowe. Przyczyny. Mechanizmy. Zapobieganie, Warszawa, PWN
5. Travers Ch. J., Cooper C. L. (1993) Mental health, job satisfaction and occupational stress among UK teachers, „Work&Stress”, 7, s. 203-219

STRESZCZENIE

Celem badania było rozpoznanie tych sytuacji, które nauczyciele oceniają jako najtrudniejsze w swojej karierze zawodowej, a które jednocześnie związane są z relacjami z uczniami. W próbie znalazło się 160 nauczycieli z terenu województwa łódzkiego. Analiza dostarczonych przez nauczycieli opisów pozwoliła na wyodrębnienie siedmiu typów sytuacji trudnych do których należą: 1. Agresja werbalna. 2. Zagrożenie agresją fizyczną. 3. Okazywanie lekceważenia. 4. Sytuacje związane z przekroczeniem prawa przez uczniów 5. Sytuacje związane z negatywnym oddziaływaniem grupy uczniów. 6. Ignorowanie poleceń nauczyciela. 7. Szantaż. Uzyskana wiedza ma charakter użyteczny. Jest potrzebna do treningów profesjonalnych zarówno czynnych zawodowo, jak i przyszłych nauczycieli.

SUMMARY

The aim of the study was to explore situations, that were perceived by the teachers as the most difficult ones in their career. Only situations concerning interpersonal relations were taken into account. There were 160 teachers from Lodz area in the sample. The analysis of gathered data allowed to distinguish seven different types of difficult situations that have occurred, namely: 1. Verbal aggression. 2. Threat of physical aggression. 3. Irreverence. 4. Delinquency. 5. Negative group behaviour. 6. Ignorance of teacher's orders. 7. Blackmail. The data gathered can be useful for professional preparation for the teachers and students of pedagogical studies.